

**Az őszinteség
szabadító ereje** Oláh János: *Belső tükör.*
Összegejtött versek
1958–2014, Széphalom
Könyvműhely, 2014.

Föllépése idejétől, az ötvenes évek végétől a rendszerváltásig, sőt napjainkig Oláh János a politizáló költő színében tűnt föl a külső szemlélőnek, ha megelégedett annak a néhány versének ismeretével, amelyek a hatvanas években, főként az *Elérhetetlen föld* című antológia megjelenésével és a különféle versmondó műsorokon nyilvánossá vált. Nemzedéke olyan korban eszmélt az irodalomra, amelynek légkörében majd minden művészi tett a politikai üzenetével kellett szenzációt és gerjesztett botrányt. Vagy azért, mert kimondta az ötvenes években elhallgatott igazságot, vagy azért, mert a következő évtizedben szemben haladt a Rákosi-korszak kultuszverseinél rafináltabb vezércikk-versek irodalmával.

Kétségtelen: Oláh János föllépésétől a kultúráirányítással szembeálló, rendhagyó utakat kereső és sikertelen áttörési kísérleteinek hatására konokul befelé forduló költőnek mutatkozott.* Nem csupán azzal bosszantotta a fennálló hatalom birtokosait, hogy semmilyen módon nem hódolt – Jókaival mondva – a *politikai divatok*nak. Már azzal meghökkentette az irodalmi felelősöket, hogy a forradalom utáni értelmiség ép erkölcsi érzékű részének vereségtudatát és tragikus létérzését fejezte ki. A Kilencek névvel önszerveződő, jobbára az ELTE bölcsészkarán tanuló költőjelöltek mindenikével együtt a kiuzsorázott kétkézi dolgozók gyermekének vallotta magát. Ez fölért egy kisebb zászlós felvonulással. A rendszer „munkás-paraszt hatalomnak”, dolgozók országának hirdette magát. Ezek a munkás- és paraszti eredetű, többnyire vidékről jött fiatalok megcsúfolták lázadásukkal ezt az ideológiát. Nem áttaláltak élesen eltérni a „vonaltól”. Kiderült, hogy a képletesen értendő zászló, amely alatt gyülekeztek, és amely köré közös föllépéseik alkalmával sokaság szerveződött a művelődési házakban vagy az Egyetemi Színpadon, nem más, mint a nemzet zászlója. Az, amelyet a „fényes szellők” nemzedékének kezéből már kétszer ki-

* A Kilencek, bár verseik kiadását sokáig elutasították, közös műsoraikon rendre sikert arattak, és népszerűek voltak az ifjúsági körökben. Egzisztenciálisan szorongatták őket, de erkölcsi elismerésükben nem volt hiány.

csavartak, 1948-ban, majd 1956-ban, akkor, amikor a sematikus népköztársasági címer helyén lukat hasítottak a visszajussolt Kossuth-címernek.

Oláh János, ha a koalíciós évek viszonylag demokratikus éveiben induló és a Kilenceket pártoló Nagy László vagy Csoóri Sándor nemzedékével vetjük össze, a vereség tudatával lépett az irodalom porondjára. Úgy találom, a Kilencek közül (a korán meghalt Rózsa Endre mellett) őt, Oláh Jánost jellemezte legjobban ez az életérzés. Társához hasonlóan megtapasztalta és tudatosította az „elsüllyedt csatatér” (Rózsa) „történelemszünetét” (Utassy). Mindmáig képtelen szabadulni az 1956 novemberében egész országunkat előzőlő tankok, az elesett magyarok, a bebörtönzöttek és kivégzettek s az újrafogalmazott parancsszavak, tilalmak emlékeitől. A padláslesöprés korábbi éveit sem igen felejthette el, és az 1989 utáni politikai-kulturális manipulációk sem vidították föl Oláh Jánost. („Jogállamban a pénz a fegyver” – milyen régi igazság.) Versei a kollektív megbántottság hangulatát fejezik ki tüntetően. Alkat dolga is lehet ez: az őt ért csapások fájalmát megőrizte idegeiben, és szenttelen stílusban kimondva tárta föl. „Ez itt a lét apálya / és újjászületése, / ha már nem sikerült meghalni / egyelőre mégse, / akkor is, ha hiába, / próbált meg irt találni / az öröklét sebére” – írta nemrég a rá jellemző létfilozófiai rezignáltsággal (*Az öröklét sebe*).

Belső tükör címmel összegejtött s 2014-ben kiadott költői életműve alig tartalmaz oldott és megbékélt időszakokat, s szinte csak családi életében engedni föl villanni az öröm és a remény fényeit. Meg a természetben, ahol – költészetének és nyilatkozatainak tanúsága szerint – falusi gyerekkora óta otthonos. Otthonossága jórészt nosztalgikus természetű. A vidéki Magyarország átalakulása súlyos válságok, erőszakosságok, sorsok tömeges kisiklásai közepette ment végbe. A hagyományos vidéki életforma nem úgy modernizálódott, mint Európa szerencsésebb országaiban, hanem a lakosság jelentős részének otthonvesztést, proletarizálódást és a régi szokások, a kulturális hagyományok helyébe lépő nihilizmust hozott. E jelenségek ellen is lázadoztak a költők, Utassy például nyílt sisakos szenvedéllyel, Rózsa Endre bölcs szemlélődéssel, Kiss Benedek *csakazértis* daccal,

Mezey Katalin megfontolt, pontos látletekkel, Oláh János pedig konok őszinteséggel. Közérzet-jelentése nem panaszos, inkább sziszegve protestáló és filozofikus. A hatvanas évek értelmiségében ellenállhatatlanul terjedő egzisztencializmus fölismeréseiben találta meg a lelkiállapotának megfelelő elméleti alapot. E filozófiához közelítő lírája nem mindenestül elvont: az élet tényeiből táplálkozik, s nem szívesen épít verseibe teoretikus gondolatokat. Természetességét sikerült megőriznie a modern észjárás követve, a lélek „belső tükrében”, a közérzetben a kemény társadalmi és kozmikus determináció visszfényét ismerve föl.

Verseinek leggyakrabban érezhető íze, a háborgó keserűség nem csupán politikai eredetű és természetű, noha verseinek és az irodalmi életben betöltött szerepének majd’ mindig megvannak a tiltakozás, a társadalombírálat konzekvenciái. Sokszor beleütközött a hatalom láthatatlan falaiba, a politikai bürokráciába és az elutasításba. Ám ő is azok egyike, akik (Illyés, Csoóri követőjeként) legjobban megtanultak küzdeni. Nem állhatok ellent észrevételemnek, hogy Oláh János feltűnően hasonlít Leonardo Da Vinci profilból megrajzolt, markáns vonásokkal ábrázolt *Kiáltó harcosára*. Nem az irodalmi és népművelői pálya mellett üzött sportjára, a harcra nevelő cselgáncsra utalok, bár az sem volna indokolatlan. Sokkal inkább gondolok merész, bukásra ítélt lapalapító kísérleteire, a társaival együtt nagy nehezen kiharcolt antológiákra, vagy a főszerkesztőségével bő két évtizede működtetett Magyar Naplóra és a hasonló néven nevezett kiadványokat jobbnál jobb könyveire, költők, írók, történészek és más elméleti emberek másutt mellőzött munkáira. Kevesen érzik át úgy az irodalmi pályán el-elbotló, légszomjtól és nihiltől fenyegetett pályatársak helyzetét, mint ő. Saját évtizedeinek buktatóit látja a másokéiban, és nem közömbös az iránt, hogy van-e körülötte hasonló eszméket valló, vereségtudattal küszködő, mégis cselekvőképes értelmiség vagy sem. És a reneszánsz festő harcosára emlékeztető férfi és költő, Oláh János értelmiségihez illő következetességgel írja nagy lelki és társadalmi érzékenységre valló verseit, prózáit, publicisztikai és egyéb műveit. A líránál maradva, úgy látom, nem a küzdő voltát helyezi előtérbe, hanem a személyes és közösségi helyzetének abszurdításain meditáló énjét. Hippokratész tipológiájával a szangvinikus Utassytól vagy a flegmatikus Péntek Imrétől eltérően a kolerikus embert fedezem föl benne: a vereséget előre látva is szívósan küzd.

Oláh János, bár önmagára nézve még a *Muszáj-Herkules* Ady-féle paradoxonját is mintha szépítésnek tartaná, mégis irodalmunk egyik legfontosabb közéleti emberévé vált, a gáncsok és tiltások ellenére. Fölmerül persze: el lehet-e választani a *közérzeti* költészetét a *közéletitől*? Szinte lehetetlen, akár a diktatúrában, akár az idegen érdekektől befolyásolt demokráciában. Egy ifjúkori versében egyik jellemző költői alakzatát, a paradoxont alkalmazva írja: „Álarc helyett hordom az arcom”. *Lázadók* cím alatt olvashatjuk ezt is: „a föl nem lázadt lázadók nyugalma / torz haraggá változik bennem”. A „föl nem lázadt lázadó” pontosan kifejezi, hogy az ellenzékiségre alig nyílt egy-egy résnyi lehetőség, az is megbélyegzéstől, egzisztenciális megtorlástól halt hamar hamvába. De észrevehetjük az előbbi idézetben az utólag „puha diktatúrának” nevezett társadalom belső ellentmondásainak jellemzését is. Gumibotot a forradalom megtorlása óta jobbra csak a hetvenes évek első felében használt a rendőrség az ifjúság március 15-i megmozdulásain, azután még – jóval határozatlanabban, szinte „óvatosan” – a rendszerváltás küszöbén, 1988 október 23-án. És aztán megint 2006-ban, ekkor már ismét dühödten. Gyakran feltűnik Oláh János régi és újabb verseiben a cselekvéshiány miatti lelkiismeretfurdalásnak egy érdekes, korjellemző változata. Morális szkepszise lelkiismereti kimenetelű. Látja, hogy az adógaras árán mi mindent elérhetne, de mindig a tisztességes utat választja. De az önbírálat gyötrelmeitől Oláh János még föltételes módon sem szabadulhat. Számos jeles magyarról írott, epigrammaszerű „emlékérme” között írja a kiegyezésben közreműködő, jó szándékú, de jogosan fájó lelkiismeretű író-politikus, Kemény Zsigmond nevében: „A vétkes tett / kárhozatra világít”. A „kiegyezés” egyik kulcsfogalma: tudja, milyen árat fizettünk érte Kádár idején és később. Így vonja le a következtetést ő, aki nem egyezkedett a hatalommal: „győzni e harcban nem lehet, / csak kiegyezni a halállal, / s elveszteni az életet”. Számos változatban kifejezi ellentmondásos gyötrelmét: „tart e durva átok / vétkezem is vétlen. // Akit megtagadtam, / hozzá térek mégis, / halál-akaratlan / hűség fia, én is”. Csakúgy vibrálnak e sorok a belső feszültségtől, a *büntelen bűntudat* József Attila-i mardosásától. Akárcsak itt: „Talán valami más-sal kellene, / miközben a kétely nem alszik, / próbálkoznom. Mit elrontottam, / másképp csinálni, kijavítani. / Elrettenek, mielőtt hozzá / kezdenék, annyira reménytelen / szembenézni régi hibákkal, / helyettük

újakat teremteni” (*Párház dolga*). Nemcsak a társadalmi állóvíz posványát érzékelteti: minthogy tiszteli a tényeket, s érti a viszonylatokat, sokszor az önvádat is a társadalombírálat mellé helyezi. Korán belátja (Utassy példájából akár), hogy a lírai hősnek mint *hősnek* iszonyú árat kell fizetnie a nyíltsisakos, eleméntárisan őszinte szókimondásért. Ha nem gumibottal, zárt osztállyal, akkor cikornyás líraesztétikával érvénytelenítik az *én* jelentőségét meg nem tagadó költőt. Oláh János megfontoltabb, tárgyilagosabb hangot ütött meg társánál, de az *én* szerényebb kifejezésével és beletörődvé (s nem belenyugodva) vereségtudatába, érzékeltette, mi mindenről nem beszélhet. Így irányította a figyelmet a szabadsághiány természetére és a személyiség épségét veszélyeztető mivoltára. Gyanakodva tekint a társadalmi tettek olyan karmestereire, akik a *fogjuk meg és vigyétek* elvét követik: a próféta „(...) arról ábrándozik, / hogy újabb és újabb híveket szerez magának, / és akkor már nem is lesz olyan feltűnő / a rá jellemző életvitel” (*A próféta*). Ez a puritánság nem túl gyakori a költészetben.

Az őszinte kifejezés esztétikai érdeke a tömörítés és áttételezés modern útjára vezette őt, anélkül, hogy csorbította volna világosságát. Nem félig-meddig rejtve érzékeltette lesújtó véleményét a hazai társadalomról, hanem azt is látványossá tette, hogy mennyire nehezen elviselhető egy felelősséggel élő, etikus értelmiségi, különösen a költő közérzete. A kedvezőbb helyzetű nyugat-európai társadalmakban az elidegenedett egyén közérzetéből fakadt a költői *én* elmosódása, s ez a művészet stílustörténeti önfejlődését is jelentette. Nálunk és a hasonló sorsú nemzeteknél külön kockázatvállalást is magában hordozott. A hivatalosság sokáig nem tűrte, hogy ember és a világ, ember és ember viszonyát azon tragikus voltában feltáró életművek teljesebb nyilvánosságot és türelmesebb fogadtatást kapjanak. Oláh János költészete kitűnően érezteti, hogy a csigalassúsággal adagolt ideológiai és esztétikai engedmények soha nem érik el a művészi szabadság szintjét, a szűkmarkú kegyelem még évtizedekkel 1956 novembere után is a zsarnokság engedménye.

Am alaposan föl kellene tárnai Oláh János költészetét, nemcsak eszmetörténeti, hanem lélektani szempontból is. „Messziről” nézvést az erős emberek nagy munkabírása és szívóssága ül ki egyéniségére, de a versek belső tartalma különös érzékenységre vall. Némelykor szemérmesen homályos, hermetikus üveg-búrába rejti a lélek fájdalmait. Szimultán észjárásá-

ban nemcsak a modern tömörítést kell észrevenni, hanem az általánosabb létkritikát is. Bensőségesnek mondható viszonyban él a természet rendjével, a családi élettel és a mindennapi kötelességteljesítés figyelmével, ennek ellenére az örök elégedetlenség embere. Elégedetlen az életidő rohamos fogyásával, a biológiai lét esendőségeivel és romlékonyságával. Mintha az égiekre is a megvesztegethetetlen egyéniség dacosságával tekintene föl. „Isten horga a fájdalom, / melyre óvatlan ráharaptam. / Pendül a damil. Hallgatom / a létörvény jaját alattam”. Élő cáfolata ez annak, hogy Ady egyszer és mindenkorra folytathatatlant, pedig ezt magam is így gondoltam, amíg Tornai költészetét meg nem ismertem alaposabban. Oláh *A legjobb most elbújni volna* című versét Ady emlékének ajánlja, megmutatva, hogy mennyi minden romlott még tovább, mióta a magát a legutolsó magyarnak valló, Istennel és a földi hatalmakkal pörlekedő, politikába, szerelembe belerokkant, az életbe mégis örökké szerelmes létköltő elhallgatott. Adynak nincs párja – de látható, hogy Oláh János Ady lehetséges mai folytatója. A vereségek dalnokának szerepét szánta neki a sors. S még ezt is kikezdte a kétely: „A vesztesek ellenkezése / félig önáltatás, félig irigység” (*A hatalom természetrajzához*). Fontosabb neki az őszinteség a hősi póznál.

Már az illem kedvéért is illenek idéznem értékelőit: a könyv értő utószavának íróját, Bertha Zoltánt, a Kilencek fejlődését hűségesen követő Vasy Gézát, a költőcsoport teljesítményeit az irodalomtörténeti folyamatban pontosan elhelyező Jánosi Zoltánt, a nyolcvanas években értük kiálló Kis Pintér Imrét és Kiss Ferencet, az újabb értelmezők közül Komoróczy Emőket, Csontos Jánost és még számos kritikust, költőpályatársat, a határon kívülieket is, például Tözsér Árpádot. Én most rácsodálkozom az oeuvre egyöntetűségére, a létérzékelés következetes, az egyéni alkatnak tökéletesen megfelelő mivoltára. Örömmel látom: a régi magyar nyelvemlékektől, népdaloktól, a *Boldogasszony anyám* himnuszától, Heltai Gáspártól, Bornemisztától, Wathay Ferenctől Bessenyeiig, majd Vörösmartytól és más klasszikusoktól tegnapi és mai mestereink sokaságáig termékeny kapcsolatot tart fenn Illyéssel, Weöressel, Kassákkal, Nagy Lászlóval, Farkas Árpáddal, Bella Istvánnal. Tudja: hozzájuk tartozik. A különféle költői formákat biztosan kezeli, az archaikus hatást modern, akár avantgárd gesztusokkal szervesítve. Mindvégig érzem a lírai személyiségre jellemző stílust, a keresetlenséget és

a választékosság szerencsés egyensúlyát, a szkeptikus moralista bölcsességét. Megrendítően hiteles a konfesszió, a kitarulkozás, akárcsak a magányérzésből következő bezárkózás. Hajlíthatatlanul vállalja a magyar sorskérdések kimondását. Az örökké elégedetlen költő saját magával a legelégedetlenebb: „A lét iránt lobbant mohó szerelmem, / mint étkét vesztett tűzvész, véget ért. / Magtalan magként csírázik ki bennem / a meddő kérdés, hogy miért, miért?” (*A nemlét dallama* ciklusból.) Illyéshez hasonlóan vallja, hogy a magyarok fő vétke nem annyira balul sikerült tetteikben, mint inkább mulasztásaikban rejlik: „Tennem kellene valamit, / de nem tudom, mi az. / Tudtam, csak elfelejtettem. / Nem tudom, mi az, / de tennem kéne valamit” (*Hamlet-érem*). De Turgenyev nyomán sem választaná a tétova moralista, Hamlet helyett az ütésekbe belefutó Don Quijotét: „Ki fogja a kardot, / a lándzsát és a pajzsot, / ha mégsem egy bohóc?” (*Don Quijote*). Akkor már inkább legyen hamleti alak, mint oly sokan a hatvanas évek óta... Kassák történelmi csalódását is átélte: „Nincs köszönet bennem, / de mit tehetnék? / Amit valamikor olyan gátlátalanul vallottam / a ragaszkodás mohó éveiben, / megtanultam azóta végleg saját sorsára bízni” (*Kassák-émlékérem*). Így is nehéz eldönteni, hibás döntéseit vagy mulasztásait kárhoztatja-e jobban. Vagy

éppen a balsorsot okolja, a „sors bona, nihil aliud” hiányát, amikor így ír: „Lehet így is élni, ezzel a nevetéses balsorssal a nyakamban, / amelynek én voltam s vagyok a kovácsa? / (...) tudom, értelmetlen minden fáradozás. / Ezt szánta nekem ez a keserű haza, amiért ragaszkodtam hozzá” (*Lehet élni így is?*). Egy másik kiemelkedő versében így szól a hazáról: „Jobb lett volna akkor halni, / amikor még volt értelme, / mint hiába megmaradni / leköpve és elfeledve // Anyaföldem, léha ringyó / mit nem szoktál, ölelj hit-tel, / rothadásig érett ringló, / tiéd lettem végleg, hidd el!” (*Kilenc lovam*).

Önképe szerint mintha egyik utolsó egyede volna a régi, történelmi és kulturális magyarságnak, a vidéki – paraszti és kisiparosi – társadalomnak. E hagyományban erkölcsi és összetartó erő rejlik; a modern világban való helyállás képessége is jórészt rajta alapul. Ilyen költőt mást is meg tudnék nevezni irodalmi és művészeti életünkben, de keveset, aki e hagyományok romlását, ritkulását annyira megszenvedti, mint Oláh János. Nemcsak megszenvedti – kívánatos is teszi utódainak költői hitvallásának kínjait: „Lángok hajlongó lobogása, / föllebenő, elillanó való: / érzékeink megcsalátása, / de mégis, benne hinni jó” (*Útban a végső hallgatáshoz – Vasy Gézának*).

Alföldy Jenő

Olvasások, nyitások Pieldner Judit: *Az értelmezés ideje*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2013 (Tanulmányok 1.)

Az olvasás, emlékezés, elmondás kérdésköreinek tárítása érdekes elméleti utat járhat be egy kötetben belül, s ezt meg is teszi Pieldner Judit *Az értelmezés ideje* című könyve. Tapodi Zsuzsa a kötet előszavában említi, hogy a szerzőt első, nagyobb lélegzetű munkájában (*Beszédterek, képterek*, Kolozsvár, Kompress, 2007.) már foglalkoztatta a határ problémája a könyv, az olvasás, az írás és az ezekkel összekapcsolható új médiumok viszonylatában is. A kert, keret, kerítés, így határ és könyv hálózata megjelenik Orbán Gyöngyi elgondolásában, akinek az *írás* kapcsán tett megjegyzéseire mintegy rímelenk Pieldner Judit W. G. Sebald *Austerlitz*-ét érintő feltevésének

problémairányai: „[az írás] [a]mit rögzít, azt megválogatja, elrendezi, mégpedig egy rajta kívüli szempont, intenció utasításai szerint. [...] az írás funkciója az, hogy nyilvánítson, hogy elmondjon valamit. Ennélfogva az írásnak meg kell nyitnia kereteit, átjárhatóvá kell tennie határait” (Orbán Gyöngyi: *Ígért kertje. A dialógus poétikája felé*. Kolozsvár, Pro Philosophia, 2002, 19. kiemelés az eredetiben). A Sebald könyve révén felmerülő archiválásra vonatkozó megállapítások éppen e kérdéskörre nyitnak. Pieldner Judit érvelésében e mű egésze a nyitásban, esetlegesen az újradefiniálásban ragadható meg, ezért mutatja a műfajiság szintjén (is) a köztességet: „Sebald *Austerlitz* című regénye »fotódokumentált fikció«” (Pieldner, 227.). A fotók a regényben, illetve a regénnyel kettős olvasási módot szorgalmaznak: „a referenciális és az areferen-

